

ทุน : จากยุคสมัยใหม่สู่ยุคหลังสมัยใหม่
Capital : From Modernism to Postmodernism

บพพร จันทรนำชู*

บทคัดย่อ

ทุนในยุคสมัยใหม่ในรูปแบบของทุนทางเศรษฐกิจเป็นความหมายที่สร้างขึ้นภายใต้วิธีการสร้างความรู้แบบวิทยาศาสตร์และแบบปฏิฐานนิยม ที่เชื่อในเรื่องเหตุผลและการสร้างกฎทั่วไปเพื่อควบคุมสรรพสิ่งรอบตัวมนุษย์ ซึ่งการให้ความสำคัญกับทุนทางเศรษฐกิจในยุคสมัยใหม่ส่งผลให้การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ขณะเดียวกันก็ได้ปิดกั้นการมีอยู่ของทุนประเภทอื่น เป็นผลให้ชุมชนในภาคเกษตรกรรมบางส่วนไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ส่วนวิธีการสร้างความรู้ในยุคหลังสมัยใหม่ มองว่าความหมายของทุนทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้อุดมการณ์ของวาทกรรมการพัฒนาในระบบทุนนิยม และเสนอให้เปลี่ยนแปลงการสร้างความหมายของทุนจากความหมายที่มีหนึ่งเดียว เป็นความหมายที่แตกต่างกันตามบริบททางสังคมของแต่ละชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยมได้อย่างเท่าเทียมและรู้เท่าทัน

*อาจารย์ประจำ สาขาวิชาการเงินและการธนาคาร คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์

Abstract

In modernism, the significance of capital was a term of economic capital. It was constituted by scientific and positivism method that believed in rationality and discovered general laws for control everything. The economic capital in modernism had increased continuously Thailand's economic growth meanwhile it blocked the survival of any capitals, so any community in agriculture sector couldn't survive in capitalism too. In postmodernism, the significance of capital was constituted by the ideology of development discourse in capitalism and suggested that it should be changed from same significance to different significance for the survival of community in capitalism with equality.

บทนำ

สังคมชนบทไทยในอดีตส่วนใหญ่มีลักษณะการผลิตแบบยังชีพ ที่มีวัตถุประสงค์ในการผลิตเพื่อนำผลผลิตมาใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับการผลิตได้อย่างอิสระ ทั้งประเภทของปัจจัยการผลิต และประเภทของผลผลิต อีกทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมชนบทไทยในอดีตยังคงมีลักษณะของการช่วยเหลือพึ่งพากันระหว่างครัวเรือน ได้แก่ ความร่วมมือกันทางด้านแรงงานในการดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ความร่วมมือกันทางด้านการจัดสรรทรัพยากรในชุมชน รวมทั้งความร่วมมือกันทางด้านกิจกรรมทางสังคม เช่น การทำบุญ การแต่งงาน ความร่วมมือกันทางด้านรักษาความปลอดภัยและความสงบเรียบร้อยซึ่งความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมเหล่านี้เป็นแรงยึดเหนี่ยวในสังคมที่ช่วยให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ตลอดมา

จนกระทั่งเมื่อประเทศไทยได้เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ในปี 2504 เพื่อพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าตามแบบอย่างประเทศอุตสาหกรรมในระบบทุนนิยม (capitalism) โดยส่งเสริมให้ภาคอุตสาหกรรมของประเทศเป็นภาคเศรษฐกิจนำ (leading sector) ในการพัฒนา และผนวกรวมภาคเกษตรกรรมในชนบทให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย (modernization) โดยอาศัยภาคเกษตรกรรมในการสนับสนุนการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในด้านต่างๆ ได้แก่ ด้านวัตถุดิบ ด้านแรงงาน เป็นต้น ส่งผลให้รูปแบบการผลิต รูปแบบการบริโภค และรูปแบบทุนของชุมชน ที่ประกอบด้วยทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมหรือโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมหรือระบบความรู้ของชุมชนในชนบทเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อให้สอดคล้องกับรูปแบบการพัฒนาในระบบทุนนิยม

ผลที่ตามมาควบคู่กับการส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ คือภาคเกษตรกรรมและชุมชนในชนบทบางแห่งที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงในระบบทุนนิยม ต้องอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบและถูกขูดรีดทรัพยากรจากภาคอุตสาหกรรมในเมือง อีกทั้งต้องสูญเสียศักยภาพในการพึ่งพาตนเองไป ขณะที่ชุมชนบางแห่งสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากการมีทุนของชุมชนที่มั่นคง ทำให้การเข้ามาของระบบทุนนิยมจึงเป็นไปในลักษณะของการปะทะประสาน มากกว่าการยอมรับการขูดรีดแต่เพียงฝ่ายเดียว ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของทุน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุนของชุมชนจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงอยู่ของภาคเกษตรกรรมของไทย

บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอความหมายของทุนในรูปแบบต่างๆ และการสร้างความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่ (modernism) และยุคหลังสมัยใหม่ (postmodernism) และผลกระทบจากการสร้างความหมายของทุนที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการขยายพรมแดนความรู้เรื่องของทุนต่อไป

ความหมายของทุน

การทำความเข้าใจต่อความหมายและผลกระทบจากการสร้างความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่ และยุคหลังสมัยใหม่ จำเป็นต้องทราบความหมายของทุนโดยทั่วไป ทุนที่มีอยู่ในสังคมหนึ่ง ซึ่งนำมาใช้ในการผลิตและเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน คือ

ทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) หมายถึงสิ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิต (factors of production) ซึ่งประกอบด้วย ที่ดิน ซึ่งรวมถึงสิ่งที่ได้รับจากที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ แรงงาน ทั้งร่างกายและทรัพยากรมนุษย์ และทุน ได้แก่ เครื่องมือ เครื่องจักร และทุนเงินตรา รวมทั้งปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่เอื้ออำนวยให้การผลิตสินค้าและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ เป็นไปด้วยความสะดวก เช่น ระบบคมนาคม ระบบสาธารณูปโภค เป็นต้น

ทุนทางเศรษฐกิจเป็นทุนที่มีลักษณะทางกายภาพและรูปธรรมชัดเจน เป็นทุนที่ก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มจากการเปลี่ยนวัตถุดิบให้เป็นสินค้า โดยกระบวนการผลิตที่ทำให้ผลผลิตเกิดขึ้น จะทำให้มีมูลค่าของทุน (marginal value) เกิดขึ้น ซึ่งประกอบด้วย มูลค่าการใช้สอย (used value) อันเป็นผลประโยชน์ที่ผู้บริโภคได้รับจากการบริโภคผลผลิตนั้นโดยตรง และมูลค่าการแลกเปลี่ยน (exchange value) ที่เกิดจากการนำผลผลิตไปขายหรือแลกเปลี่ยน (Smith, 1961)

แนวคิดของระบบทุนนิยมได้มีการเชื่อมโยงทุนทางเศรษฐกิจ ให้อยู่ในความหมายของทุนเงินตรา (money capital) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการแลกเปลี่ยนในระบบตลาด เนื่องจากทุนเงินตราถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน สามารถใช้เป็นมาตรฐานในการกำหนดมูลค่าให้กับสินค้าและปัจจัยการผลิตประเภทต่างๆ อีกทั้งทุนเงินตรายังมีลักษณะคงทน และเสื่อมสลายได้ยาก การสะสมทุนที่เป็นเงินตราเพื่อนำไปลงทุนผลิตสินค้าจึงเป็นไปด้วยความสะดวกกว่าการใช้ทุนทางเศรษฐกิจประเภทอื่นๆ ทุนเงินตราจึงมักถูกใช้เป็นตัวแทนของการให้ความหมายของทุน ดังนั้น ทุนโดยทั่วไป จึงหมายถึงเงินตราหรือสินทรัพย์ที่ลงทุนไปด้วยความคาดหวังว่า ผู้ลงทุนจะได้รับส่วนแบ่งจากมูลค่าส่วนเกิน (surplus value) ที่เกิดจากการผลิตหรือใช้สินทรัพย์นั้น โดยมีแรงงานเป็นผู้ทำการผลิต และมูลค่าส่วนเกินนี้จะอยู่ในรูปของกำไร เงินปันผล ดอกเบี้ยและค่าเช่า (พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, 2544 : 11)

ทุนทางสังคม (social capital) หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ระหว่างบุคคล ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและพัฒนาขึ้นมาเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) ของคนในสังคม ที่นำไปสู่การจัดระเบียบทางสังคม (social order) ซึ่งเอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามัคคี เอื้อเพื่อ การเสียสละเพื่อส่วนรวม การให้เกียรติ การเคารพเหตุผลของกันและกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่อดีต (ประเวศ วะสี, 2536 ; นภาพรณี หะวานนท์, 2543 : 28) รวมทั้งการ

มีองค์การทางสังคม (social organization) ที่ประกอบด้วยเครือข่าย (networks) บรรทัดฐาน (norms) และความไว้วางใจ (trust) ที่อำนวยความสะดวกและประโยชน์ให้แก่ทุนทางกายภาพและทุนมนุษย์อีกด้วย (Putnam, 1993)

ลักษณะของทุนทางสังคมในชุมชนหนึ่งๆ สามารถพิจารณาได้จากความสามารถของชุมชนในการสร้างกลไกที่จะทำให้คนมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม มีความผูกพันต่อสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ทางสังคม และการจัดระเบียบทางสังคมแบบดั้งเดิม ที่เป็นการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อช่วยเหลือในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสามารถในการจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งช่วยลดความขัดแย้งที่จะส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน รวมทั้งความสามารถของคนในชุมชนจากการจัดระบบสวัสดิการ และการสนองตอบต่อความต้องการที่จำเป็นในชีวิตประจำวันได้ (นาภาภรณ์ หะวานนท์, 2543 : 38)

ความสำเร็จในการสะสมทุนทางสังคมที่อยู่ในรูปแบบของความไว้วางใจ บรรทัดฐานและเครือข่าย สามารถสร้างความเชื่อมโยงเป็นสินทรัพย์ทางสังคม และนำไปสู่ความเชื่อมโยงในกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม และการสะสมทุนประเภทอื่นๆ อีกทั้งทุนทางสังคมยังมีลักษณะของสินค้าสาธารณะ (public goods) ที่การใช้ทุนทางสังคมของบุคคลหนึ่ง ไม่เป็นการกีดกันโอกาสในการใช้ทุนทางสังคมของผู้อื่น ดังนั้น ทุนทางสังคมจึงเป็นทรัพยากรทางศีลธรรม (moral resource) ที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลาที่ใช้ โดยมีได้ลดลงเหมือนกับทุนทางกายภาพอื่นๆ คนในชุมชนจึงสามารถใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคมร่วมกันได้

ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) หมายถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจาก วิธีคิด ระบบคุณค่า (value system) และอุดมการณ์ (ideology) ที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมจากประวัติศาสตร์ของชุมชน ในความพยายามที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวให้เข้ากับระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติ ภายใต้เงื่อนไขและบริบททางสังคมที่แตกต่างกัน และเป็นระบบคุณค่าทางเศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ที่สัมพันธ์กันเป็นโครงสร้าง ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมของคนในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ซึ่งการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม ทำให้ชุมชนสามารถสร้างวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับมิติของการดำเนินชีวิตได้ เช่น การผลิต การบริโภค การแก้ไขความขัดแย้ง ซึ่งเป็นความรู้และภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน อาจมีลักษณะเหมือนกัน เช่น การให้ความสำคัญกับการผลิตแบบพึ่งตนเอง การให้ความเคารพผู้อาวุโส ซึ่งลักษณะที่เหมือนกันนี้อาจมีรูปแบบของการแสดงออกที่แตกต่างกันออกไป

ทุนทางวัฒนธรรม ประกอบด้วยระบบที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวม ได้แก่ ระบบคุณค่า หมายถึงศีลธรรมของส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์และแสดงออกมาในรูปความคิด ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นธรรม ความอุดมสมบูรณ์ และความยั่งยืนของสังคมและธรรมชาติ บนพื้นฐานของการเคารพต่อส่วนร่วม ได้แก่ ศาสนา ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นต้น ระบบภูมิปัญญา หมายถึง

วิถีคิดของสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดการกับความสัมพันธ์ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่แสดงออกมาในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์กรทางสังคม เพื่อปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและแสดงออกมาในรูปของความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติและเครือข่าย ตลอดจนแบบแผนในการใช้ทรัพยากร ที่สามารถสะท้อนคุณค่าทางศีลธรรมของสังคมนั้น ภายใต้เงื่อนไขที่ชุมชนต้องมีความเป็นอิสระ ระบบอุดมการณ์อำนาจ หมายถึง ศักดิ์ศรีและสิทธิของความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่เสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในสังคม เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ผลิตใหม่ และถ่ายทอดภูมิปัญญา ให้สังคมพัฒนาไปตามหลักของศีลธรรมที่เคารพความเป็นมนุษย์ ความเป็นธรรมและความยั่งยืนของธรรมชาติ และแสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการผลิตใหม่ของความเป็นชุมชน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544:164-167)

ทุนในยุคสมัยใหม่

สังคมชนบทของไทยในอดีตเป็นสังคมแบบประเพณี (tradition society) คราวเรือนจะมีเป้าหมายของการผลิตเพื่อการบริโภค และหากมีผลผลิตเหลือเกินกว่าความต้องการในการบริโภค ก็จะนำผลผลิตส่วนเกินมาแลกเปลี่ยนกับครัวเรือนอื่นผ่านระบบตลาด ในรูปแบบของการแบ่งปันกันมากกว่าการแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา ซึ่งทุนที่ใช้ในการผลิตสินค้าเพื่อการบริโภคมักจะเป็นทุนที่มีอยู่แล้วในครัวเรือนหรือสังคมนั้นๆ มากกว่าที่จะกู้ยืมมาจากผู้อื่น เช่น พันธุ์พืช เครื่องมือทางการเกษตร แรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงทุนทางสังคม ที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม และทุนทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการสะสมความรู้ ภูมิปัญญาของคนในสังคม

แต่เมื่อชุมชนในภาคเกษตรกรรมของไทยถูกผนวกรวมให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระหว่างภาคอุตสาหกรรมในเมืองกับภาคเกษตรกรรมในชนบทและความสัมพันธ์ในภาคเกษตรกรรมเอง เนื่องจากวาทกรรม (discourse) ในยุคสมัยใหม่ได้ให้ความสำคัญกับการจัดระเบียบ (order) ให้กับสรรพสิ่งในสังคม¹ ดังนั้น สังคมในยุคสมัยใหม่จึงเป็นสังคมที่มีลักษณะของการแจกแจงสูง (differentiation) (Smelser, 1973 : 268-284) ทั้งในด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ กิจกรรมของ

¹ ในยุคสมัยใหม่มีรากฐานที่สำคัญของการรับรู้และการเข้าใจโลกแบบปฏิฐานนิยม (positivism) หรือแบบประจักษ์นิยม (empiricism) ซึ่งอยู่ภายใต้วิธีการแสวงหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ (scientific) ที่มนุษย์พยายามสถาปนาระเบียบที่แน่นอนให้กับสรรพสิ่งและแบ่งแยกออกเป็นประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ร่างกายมนุษย์ สิ่งของ จนถึงโครงสร้างเศรษฐกิจและโครงสร้างสังคม อีกทั้งยังเชื่อในเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล (rational) ความรู้ที่เป็นสัจจะ (truth) หรือความรู้ที่จริงแท้แน่นอนเพียงหนึ่งเดียว ความเป็นภววิสัย (objective) หรือความเป็นกลาง ปราศจากอคติ ซึ่งนำไปสู่การสร้างกฎทั่วไป (general laws) เพื่อที่จะสามารถควบคุมจัดการกับสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ เช่น การจัดการศึกษา การจัดการเศรษฐกิจ รวมไปถึงการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

ครอบครัว ระบบคุณค่า การจัดช่วงชั้นทางสังคม เพื่อให้เกิดความรู้และความชำนาญเฉพาะอย่าง อันนำไปสู่การพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดการสรรพสิ่งในสังคม

ผลของวาทกรรมในยุคสมัยใหม่ ได้ทำให้โครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมเปลี่ยนจากการที่คนในสังคมต้องทำหน้าที่หลายอย่าง (multi-functional) ในสังคม ทั้งการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยน มาเป็นการทำหน้าที่ตามหลักการแบ่งงาน (division of labor) ที่เน้นความเป็นปัจเจกบุคคล (individualism) และการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้าง (structural differentiation) ในทุกส่วนของสังคม (พรเพ็ญ ทับเปลียน, 2543 : 5) เพื่อให้เกิดความชำนาญเฉพาะอย่าง (specialization) และช่วยประหยัดเวลาในการเปลี่ยนแปลงลักษณะของงาน ทำให้ผลิตภาพทางการผลิต (productivity) เพิ่มขึ้น สามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้น โดยใช้ทรัพยากรเท่าเดิม อีกทั้งยังมีสินค้าเพื่อการบริโภคมากขึ้นและหลากหลายยิ่งขึ้น โดยไม่จำเป็นต้องผลิตเองทั้งหมด เพราะสามารถนำสินค้าที่ตนเองผลิตได้ ไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าและบริการของผู้อื่น หรือนำสินค้านั้นไปขายเพื่อให้ได้เงินมา แล้วจึงนำเงินที่ได้ไปซื้อสินค้าและสะสมเป็นทุน เพื่อการบริโภคและการผลิตต่อไป ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของความมั่งคั่งในสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจ (Smith, 1961)

การแบ่งงานและการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้าง ยังส่งผลต่อรูปแบบและการสะสมทุนของชุมชน กล่าวคือ ในสังคมแบบประเพณี ซึ่งสังคมมีขนาดเล็กและโครงสร้างสังคมไม่ซับซ้อน คนในสังคมผลิตสินค้าเพื่อใช้เอง จึงไม่จำเป็นต้องมีการแบ่งงานและไม่ต้องสะสมทุนเพื่อการผลิตไว้ล่วงหน้า และใช้ทุนของตนเองเพื่อการผลิต ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม แต่เมื่อสังคมมีขนาดใหญ่ ทำให้โครงสร้างสังคมซับซ้อนขึ้น มีการจำแนกแจกแจงเชิงโครงสร้างและการแบ่งงานให้มีลักษณะเฉพาะเจาะจง สังคมในลักษณะนี้จึงมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบอินทรีย์ (organic solidarity) ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงสังคมด้วยความต้องการสินค้าและบริการของผู้อื่นๆ กล่าวคือ แต่ละคนมีความแตกต่างกัน จึงต้องเกื้อกูลกันเพื่อความอยู่รอด (Durkheim, 1893/1964 อ้างถึงใน Ritzer, 2000: 77-78) ส่งผลให้การผลิตเพื่อการบริโภค เปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการค้า กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชนแยกออกเป็นการผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ละคนจะผลิตสินค้าที่ตนเองมีความชำนาญ เพื่อนำมาขายในระบบตลาดมากขึ้น และให้ความสำคัญกับทุนทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนเงินตรา เนื่องจากเป็นทุนที่มีลักษณะสำคัญในการเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ความสามารถในวัดค่าได้ การสะสมมูลค่าเพื่อนำไปลงทุนต่อ และสามารถจัดระเบียบรูปแบบของทุนได้

การได้มาของทุนเงินตรานั้นจำเป็นต้องอาศัยการเพิ่มผลผลิตและการกั๊ยืมจากผู้อื่น เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยว (mono crop) หรือปลูกพืชเพื่อการพาณิชย์ การขยายพื้นที่เพาะปลูก จากนั้นจึงนำผลผลิตไปขายเพื่อให้ได้เงินทุนมาใช้ในการซื้อสินค้าและบริการเพื่ออุปโภคบริโภค และใช้สะสมเพื่อลงทุนในปัจจัยการผลิตต่อไป โดยละเลยความสำคัญของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เนื่องจากเป็นทุน

ที่มีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอนชัดเจน ทำให้การควบคุม การจัดระเบียบ และการสะสม เพื่อไปลงทุนต่อไปได้ยาก ส่งผลให้ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมไม่ได้รับการยอมรับ และถูกเก็บกดปิดกั้น (subjugated) ออกจากความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่

อย่างไรก็ตาม การเพิ่มผลผลิตโดยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการขยายพื้นที่เพาะปลูก เพื่อให้ได้มาซึ่งทุนเงินตรานั้น จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชในปริมาณที่มากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และหากฤดูกาลใดที่ผลผลิตไม่เป็นไปตามเป้าหมายในด้านราคาหรือปริมาณ ประกอบกับการใช้นโยบายของรัฐในการกดราคาผลผลิตทางการเกษตรให้ต่ำ เช่น การเก็บพรีเมียมข้าว เพื่อลดต้นทุนการผลิตให้แก่ภาคอุตสาหกรรม ส่งผลให้เกษตรกรต้องตกอยู่ในภาวะแห่งความเสี่ยงและประสบกับภาวะขาดทุน จำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากนายทุนหรือสถาบันการเงิน จนอาจนำไปสู่การสูญเสียที่ดินทำกินให้แก่ผู้ให้กู้เหล่านั้น ซึ่งผู้ที่สูญเสียที่ดินทำกินส่วนหนึ่งจะเคลื่อนย้ายออกจากการทำงานภาคเกษตรกรรมในชนบท ไปเป็นแรงงานราคาถูกให้แก่ภาคอุตสาหกรรมในเมือง ทำให้ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนต้องถูกขูดรีดออกไป ขณะที่ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมก็ได้ถูกลดความสำคัญลงจนไม่สามารถนำมาใช้ในกระบวนการผลิต ส่งผลให้ชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ต้องตกอยู่ในฐานะที่พึ่งพาผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นไปตามกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ที่มีเป้าหมายในการลดความสำคัญของภาคเกษตรกรรมลงให้เป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบราคาถูกให้แก่ภาคอุตสาหกรรม และมุ่งพัฒนาภาคอุตสาหกรรมให้เป็นตัวนำในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และไหลริน (trickle down) ความเจริญไปสู่ภาคเศรษฐกิจอื่นของประเทศ อันนำไปสู่การเป็นประเทศพัฒนาตามแบบอย่างประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก

การสร้างและผลิตซ้ำ (reproduction) ความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่ ที่ให้ความสำคัญต่อทุนทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทุนที่เป็นเงินตรา ยังส่งผลต่อรูปแบบของทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม คือ รูปแบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่คนในสังคมเคยร่วมแรงร่วมใจในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน แต่เมื่อมีการขยายพื้นที่การผลิต การปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการแบ่งงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบที่แต่ละคนมีความชำนาญ เพื่อให้รับผลตอบแทนในรูปของทุนเงินตรา เกษตรกรแต่ละรายต้องจำเป็นต้องใช้เวลาและกำลังแรงงานในการดูแลผลผลิตของตนเอง ทำให้ไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ ต้องใช้เครื่องจักรทุนแรงและแรงงานรับจ้างมาใช้ในการผลิตมากขึ้น เช่น รถไถ รถแทรกเตอร์ เครื่องสีข้าว จากการที่เกษตรกรซึ่งเคยเป็นผู้ผลิตและเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรกรรม และแรงงานภาคอุตสาหกรรมในเมืองนั้น เท่ากับเป็นการแยกคนออกจากความเป็นส่วนหนึ่งของทุนในชุมชน และลดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ลงด้วยการแยกจิตสำนึกและร่างกายมนุษย์ออกจากกัน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2538 : 50-51) ซึ่งเป็นการทำให้แรงงานกลายเป็นสินค้าที่เจ้าของแรงงานสามารถนำออกมาขายเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงิน หรือเป็นการเปลี่ยนทุนทางสังคมที่เกิดจากความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้อยู่ในรูปของทุนเงินตรานั้นเอง

นอกจากนี้ รูปแบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่แต่เดิมเป็นความสัมพันธ์แนวราบ (horizontal relation) ซึ่งมีลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างเท่าเทียม (reciprocal relation) เน้นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันมากกว่าผลตอบแทนในรูปของเงินตรา เป็นรากฐานของความสุข ความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชน จากการกระจายทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงาน งานเฉลิมฉลอง และงานบุญ แต่เมื่อชุมชนเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ ประกอบกับการแบ่งงานเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต ส่งผลให้เกิดกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล การแบ่งชนชั้นจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การขูดรีดส่วนเกิน (surplus value) ระหว่างชนชั้น ทำให้เกิดความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์หรือความสัมพันธ์แนวตั้ง (vertical relation) และการแบ่งชนชั้นทางสังคม (แอนดรู เทอร์ตัน, 2533:63) นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความแปลกแยก (alienation) ของคนในสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบบรรทัดฐานที่คนในสังคมต่างคนต่างอยู่ เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของแต่ละคนสามารถเกิดขึ้นได้ โดยไม่จำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์กับคนในสังคม ทุนทางสังคมที่เกิดจากรูปแบบบรรทัดฐานและความสัมพันธ์แบบเท่าเทียมกันจึงสูญสลายไป อันเป็นการลดความสำคัญของทุนทางสังคมลงภายใต้ความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่

ส่วนผลของความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่ต่อทุนทางวัฒนธรรม เกิดจากพัฒนาการของระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ส่งผลให้ชุมชนต้องใช้พันธุ์พืชและเทคโนโลยีทางการผลิตที่คิดค้นและพัฒนาจากภายนอก เช่น หน่วยงานของรัฐ บริษัทเอกชน ที่เหมาะสมกับรูปแบบการผลิตในระบบทุนนิยม ขณะเดียวกันพันธุ์พืชพื้นบ้านและความรู้ในการผลิตที่สะสมมาจากอดีตก็ได้ถูกเบียดขับออกไป อีกทั้งการจำแนกแจกแจงทางสังคมยังแยกกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้ออกจากกิจกรรมของครอบครัว โดยให้โรงเรียนทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ในการประกอบอาชีพ ประสบการณ์ อุดมการณ์ ค่านิยม ทัศนคติ ความเชื่อ ตามยุคสมัยใหม่ให้แก่สมาชิกของครอบครัว ที่สอดคล้องกับการพัฒนาของระบบทุนนิยม และละเลยความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนแต่ละแห่ง ซึ่งเกิดจากทักษะ ประสบการณ์ การเรียนรู้จากธรรมชาติในชุมชน ว่าไม่เหมาะสมและเป็นอุปสรรคกับการพัฒนาประเทศ ส่งผลให้ความรู้ดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้รับการสืบทอดและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนต้องถูกทำลายลงไป

จะเห็นได้ว่า ความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่ที่มีความสำคัญกับทุนเงินตรา ได้ทำให้ชุมชนต้องตกอยู่ในกระบวนการของการทำให้เป็นชายขอบ (marginalization) เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม การพึ่งพาทนภายนอกทั้งด้านทุนและเทคโนโลยี การถูกครอบงำอุดมการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม การถูกปฏิเสธสิทธิในการควบคุมจัดการทรัพยากรของตนเอง ส่งผลให้ทุนและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนถูกแย่งชิงและถูกทำลายลงไปเรื่อยๆ เพื่อนำไปใช้สนองกับความต้องการของตลาดภายนอกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ชุมชนอ่อนแอลง ขาดอิสระในการใช้อำนาจตัดสินใจและจัดการกับวิถีชีวิตของตนเอง ต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุม และการพึ่งพาจากรัฐและอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมโดยตลอด

ทฤษฎียุคหลังสมัยใหม่

แนวคิดยุคหลังสมัยใหม่เป็นแนวทางการรับรู้ และการเข้าใจสังคมแนวหนึ่งที่ทำทลายต่อความคิดที่มีรากฐานและสืบทอดมาจากยุครู้แจ้ง (enlightenment) ต่อเนื่องมายังยุคสมัยใหม่ที่มีแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม (positivist) วิทยาศาสตร์ (scientific) และเหตุผลนิยม (rationalism) แนวคิดยุคหลังสมัยใหม่ได้ตั้งข้อสงสัยต่อศาสตร์ต่างๆ ในฐานะความรู้ของมนุษย์ที่พยายามสถาปนาและกำหนดระเบียบที่แน่นอนตายตัว แบ่งประเภท สร้างกฎเกณฑ์ให้แก่สรรพสิ่งต่างๆ อีกทั้งยังท้าทายการรับรู้และการเข้าใจโลกว่าไม่ควรมีอำนาจเบียดขับหรือทำลายความรู้ประเภทอื่น (ธงชัย วินิจจะกุล, 2544: 351-389) แต่ควรเปิดโอกาสให้แก่วาทกรรมและความหมาย (significance) ที่มักถูกเบียดขับหรือมองข้ามให้กลายเป็นอื่น (others) ให้มีโอกาสดำรงอยู่และนำเสนอตนเองเป็นทางเลือกที่ต่างออกไปหรือเป็นเงื่อนไขที่สังคมควรตระหนักรับฟัง

ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีตามความหมายในยุคสมัยใหม่จึงเป็นความรู้ในทัศนะ (perspective) หนึ่งเท่านั้น ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากกระบวนการสร้าง (constitute) ความหมายภายใต้วาทกรรมการพัฒนา (development discourse) ไปสู่ความทันสมัย เพื่อให้รูปแบบของทฤษฎีมีความสอดคล้องเหมาะสมกับกระบวนการผลิตและการพัฒนาในระบบทุนนิยม ความรู้และความหมายของทฤษฎีในยุคสมัยใหม่จึงมิใช่ความจริงสูงสุดหรือสัจธรรม (truth) ที่เป็นความจริงหนึ่งเดียวอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง นอกจากนี้ ความหมายของทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นมานั้น ยังจำเป็นต้องอาศัยความรุนแรงหรืออำนาจ (power) ที่แยบยลในรูปแบบความรู้และเทคนิควิทยาการ ในการบังคับให้คนในสังคมยอมรับทฤษฎีในรูปแบบเดียวกัน ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบการดำเนินชีวิต การศึกษา ทัศนคติ และวิถีคิดของคนในสังคมนั้นๆ

วาทกรรมการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยจึงเป็นกระบวนการสร้างหรือผลิต เอกลักษณ์ (identity) ความหมาย และตัวตนของสรรพสิ่งต่างๆ รวมทั้งตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง (ไซยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543 : 181) ผ่านการสร้างพื้นที่เฉพาะแบบต่างๆ ขณะเดียวกันก็ได้ใช้พื้นที่ปิดกั้น ทำลายความหมายของทฤษฎีในชุมชนที่ไม่เหมาะสมกับกระบวนการผลิตในระบบทุนนิยมให้สูญสลายไป ดังนั้น ความพยายามของผู้มีอำนาจที่จะเข้ามาจัดการกับชีวิตและครอบงำอุดมการณ์ด้านต่างๆ ของคนในชุมชน เปรียบเสมือนความพยายามที่จะแย่งชิงพื้นที่ในการสร้างความหมายของทฤษฎีในชุมชนออกไป โดยการสร้างเอกลักษณ์และความจริงให้แก่สิ่งต่างๆ และลากเส้นแบ่งชุมชนออกจากสิ่งที่มีใช้การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยหรือการพัฒนาตามระบบทุนนิยม ที่เชื่อมโยงกับมิติที่เป็นปฏิบัติการและการจัดการพื้นที่ด้วย (อภิญาณา เพ็ญฟูสกุล, 2543 : 68)

ดังนั้น การที่วาทกรรมการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้พยายามผนวกชุมชนในชนบทให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยม โดยเชื่อมโยงและจัดประเภททุนในชุมชนให้มีรูปแบบเดียวกับทุนที่ใช้ในการผลิตในระบบทุนนิยม ส่งผลให้ชุมชนต้องตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ จากการถูกขูดรีดทุนทางเศรษฐกิจออกไปจากชุมชน ประกอบกับทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมต้องถูกปิดกั้นและทำลายลงไปจากโครงสร้างเศรษฐกิจ โครงสร้างสังคมและการครอบงำอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมในยุคสมัยใหม่ ซึ่งถือเป็นการปิดกั้นทำลายพื้นที่การสะสมทุนของชุมชน ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอลงจนไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ กลายเป็นสังคมที่ต้องพึ่งพิงภายนอกและเป็นพื้นที่ชายขอบของการพัฒนาในระบบทุนนิยม

การสร้างความหมายของทุนในยุคหลังสมัยใหม่ จึงต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีการสร้างความรู้และกระบวนการทัศน์ 3 ประการคือ ประการแรก การเปลี่ยนแปลงวิธีการสร้างความรู้จากการยอมรับความรู้อันเป็นสังขธรรมที่เกิดจากการสร้างความหมายของทุนภายใต้อุดมการณ์ในระบบทุนนิยม มาเป็นความรู้แบบสัมพัทธนิยม (relativism) ที่ว่าความรู้มิได้มีเพียงหนึ่งเดียวตายตัว แต่ความรู้มีลักษณะที่แตกต่างหลากหลาย ด้วยเหตุนี้ การสร้างความหมายของทุนในชุมชนจึงควรมีทางเลือกที่แตกต่างกันออกไปตามบริบททางสังคมของแต่ละชุมชน แทนที่ความหมายของทุนที่ถูกสร้างให้มีรูปแบบเดียวกันในยุคสมัยใหม่ โดยการให้ความสำคัญกับความรู้และอำนาจของคนในชุมชนที่ถูกละเลยจากความรู้ในยุคสมัยใหม่ ที่เน้นความรู้แบบวิทยาศาสตร์ เพื่อให้เข้าใจความหมายของการต่อสู้ของชุมชนในการต่อต้านท้าทายอำนาจการครอบงำอุดมการณ์จากภายนอก ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงการศึกษาความขัดแย้งและการต่อสู้ทางโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ตามแนวการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ มาให้ความสำคัญกับการต่อสู้และความขัดแย้งในวัฒนธรรมมากขึ้น โดยต้องคลี่คลายให้เห็นถึงอำนาจที่เป็นความรู้ในการครอบงำความหมายของทุนชุมชน จากนั้นจึงแย่งชิงความรู้ อำนาจและพื้นที่ในการสร้างวาทกรรม พร้อมกับเอกลักษณ์ ตัวตน ความหมายของทุนชุมชน และการกำหนดกฎเกณฑ์ในชุมชน ที่ออกจากความหมายของทุนและการกำหนดกฎเกณฑ์ตามระบบทุนนิยม ประการสุดท้าย การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและขอบเขตการศึกษาชุมชน จากพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และความสัมพันธ์ทางสังคม มาเป็นกระบวนการสร้างชุมชนและวาทกรรมทุนชุมชนที่มีรูปแบบหลากหลาย ทั้งที่เกิดจากกลุ่มเศรษฐกิจ กลุ่มเครือญาติและเครือข่าย กลุ่มจัดการทรัพยากร เป็นต้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544 : 49-53)

ด้วยการเปลี่ยนแปลงวิธีการสร้างความรู้และกระบวนการทัศน์ในยุคหลังสมัยใหม่ จะนำไปสู่ความพยายามรวมตัวกันของชุมชนบางแห่ง เพื่อสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมอื่นๆ ในสังคมของตนเองขึ้นมา อันเป็นทางเลือกในการดำรงอยู่ที่แตกต่างกันออกไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเป็นอิสระและความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเท่าเทียม และรู้เท่าทันกับระบบทุนนิยม ก่อให้เกิดโครงสร้างทางวัฒนธรรมและการเมืองของชุมชนขึ้นมา พร้อมกับอำนาจอธิปไตยของตนเอง และ

สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนอื่นที่มีความแตกต่างหลากหลายทางเศรษฐกิจและสังคม (พิทยา ว่องกุล, 2540 : 131) หรือเป็นการเปิดพื้นที่ในการสร้างความหมายของทุนของชุมชนด้วยตนเอง ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามบริบททางสังคมสามารถจัดและปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับพื้นที่อื่นๆในระบบทุนนิยมเพื่อให้ชุมชนมีที่ยืน โดยไม่ถูกเบียดขับออกไปเป็นพื้นที่ชายขอบจากการพัฒนาในระบบทุนนิยม

asū

จากความหมายของทุนที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ประเทศไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 1 ในปี 2504 เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาในระบบทุนนิยมและวิธีการสร้างความรู้ในยุคสมัยใหม่ แม้ว่าผลของการพัฒนาจะทำให้การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ผลของการสร้างความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่ ได้ทำให้ชุมชนในภาคเกษตรกรรมส่วนหนึ่งไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เนื่องจากทุนของชุมชนได้ถูกสร้างความหมายให้อยู่ในรูปแบบของทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทุนเงินตราเท่านั้น ขณะที่ทุนประเภทอื่น ๆ อันได้แก่ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรมกลับถูกทำให้สูญสลายไป ส่วนวิธีการสร้างความรู้ในยุคหลังสมัยใหม่เชื่อว่า ความหมายของทุนในยุคสมัยใหม่มีใช้ความจริงแท้แน่นอน แต่เป็นความหมายที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อสนองอุดมการณ์ของระบบทุนนิยม อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะลดความสำคัญของภาคเกษตรกรรมลงให้เป็นเพียงแหล่งวัตถุดิบและปัจจัยการผลิตราคาถูกให้แก่การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ วิธีการสร้างความรู้ในยุคหลังสมัยใหม่จึงให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ ความจริงและความหมายของทุนในลักษณะที่แตกต่างหลากหลายไปตามบริบททางสังคมของแต่ละชุมชนโดยคนในชุมชนเอง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างเท่าเทียมและรู้เท่าทันภายใต้วาทกรรมการพัฒนาตามอุดมการณ์ของระบบทุนนิยม

บรรณานุกรม

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.
- ชัยอนันต์ สุนทวณิช. วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพฯ : พี.เพรส, 2540.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. วาทกรรมการพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา, 2542.
- ประเวศ วะสี. แนวคิดและยุทธศาสตร์ สังคมสมานภาพและวิษชา. กรุงเทพฯ:มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2536.
- ปรีชา เบียมพวงศ์สาสน์. เศรษฐกิจศาสตร์การเมือง:โลกทัศน์กับการวิเคราะห์ระบบและการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- ปีเตอร์ เอฟ. เบลล์. "รัฐไทย พัฒนาการของระบบทุนนิยมกับชนบทในประเทศไทย" ใน รัฐกับหมู่บ้าน. อดิญา กุชชกุล บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- ธงชัย วินิจจะกุล. "การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ Postmodern," ใน ลิมโคตรเหง้าก็พาแผ่นดิน. ธนศ อภกรณสุพรรณ บรรณาธิการร่วม กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2544.
- นภาพรน์ ทะวานนท์. เอกสารคำสอนวิชาสังคมวิทยาสำหรับการพัฒนาประเทศ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2540.
- นภาพรน์ ทะวานนท์. "เอกสารการวิจัยหมายเลข 1: วิธียวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน," ใน เอกสารประกอบการสัมมนาองค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก. กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.
- พรเพ็ญ กีบเปลี่ยน. "การวิเคราะห์ความอยู่รอดของชุมชนในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า," ปริญญาานิพนธ์การศึกษาชุมชนกับสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2543.
- พิทยา ว่องกุล. "ชุมชนชาธิปไตย: ประชาธิปไตยทางรอดและการพัฒนายั่งยืน" ใน จุดจบรัฐชาติ...ชุมชนชาธิปไตย พิทยา ว่องกุล บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : โครงการวาทกรรม, 2540.
- พิสมัย รัตนโรจน์สกุล. "ทุนชุมชน : เชื้อไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในระบบทุนนิยม," ปริญญาานิพนธ์การศึกษาชุมชนกับสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2544.
- ฟิลิป เฮอร์ซ. "รัฐไทย พัฒนาการของระบบทุนนิยมกับชนบทในประเทศไทย" ใน รัฐกับหมู่บ้าน อดิญา กุชชกุล บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- อภิชัย พันธเสน. พัฒนาชนบทไทย : สมัยและบรรด ความหวัง ทางออก และทางเลือกใหม่. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2539.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. มิติชุมชน: วิธีกีดก้องกันว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.
- แอนดรู เฮอร์ตัน. "รัฐไทย พัฒนาการของระบบทุนนิยมกับชนบทในประเทศไทย" ใน รัฐกับหมู่บ้าน. อดิญา กุชชกุล บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.
- Hirsch, Philip. Development Dilemmas in Rural Thailand. Malaysia : Peter Printers, 1990.
- Putnum, Robert D. "The Prosperous Community Social Capital to Public Life," The American Prospect no.13. Spring, 1993.
- Ritzer, George. Sociological Theory. New York : The McGraw Hill Inc., 2000.
- Smelser, Neil J. "Toward a Theory of Modernization in the Modern Society," in Social Change : Sources, Pattern and Consequences. Edited by Etzioni, Amitai and Etzioni, Eva. New York : Basic Book, 1973.
- Smith, Adam. The Wealth of Nations. London : University Paper Books, 1961.